

УДК 373.5.016:81'243(477.8)

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ КАРЛА ТУМЛІРЦА У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРЯМОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА БУКОВИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Лабінська Богдана Ігорівна
м.Чернівці

У статті подано автобіографічні дані Карла Тумлірца. Проаналізовано наукові праці автора, які стосуються методик навчання німецької мови українськомовними учнями на Буковині (друга половина ХІХ – перша половина ХХ століття). Представлено різні точки зору тогочасних педагогів на підручник німецької мови Карла Тумлірца для учнів молодших класів. Розкрито використання методичних ідей Карла Тумлірца у процесі реалізації прямого методу навчання німецької мови на Буковині (друга половина ХІХ – перша половина ХХ століття).

Ключові слова: Карл Тумлірц, прямий метод, німецька мова.

Педагогічні погляди вчених минулих століть спонукають сучасників до осмислення, а іноді до переосмислення системи навчання іноземних мов (НІМ), оскільки пошук оптимальних підходів, принципів, методів і засобів для НІМ є перманентним процесом, який не передбачає завершеність навіть у віддаленій у часі перспективі. У зв'язку з цим викликає неабияке зацікавлення творчою спадщиною професора німецької мови та літератури Карла Тумлірца.

Слід відмітити, що педагогічна діяльність К. Тумлірца не була об'єктом ретроспективного дослідження вчених у галузі методики навчання іноземних мов, тому даній проблематиці не присвячені роботи в українській історіографії.

Беручи до уваги викладене вище, у цій статті ставимо за мету – увести до наукового обігу невідомому педагогічному загалу постать Карла Тумлірца, здійснити аналіз його наукових праць, представити використання методичних ідей Карла Тумлірца у процесі реалізації прямого методу навчання німецької мови на Буковині (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.).

Розпочнемо аналіз з автобіографічних відомостей. Карл Тумлірц народився 24 березня 1859 року в с.Теплітц (Молдавія). Закінчив гімназію в Егер і Праг-Нойштадт. Після цього вступив до німецького університету у м. Прага. Після закінчення університету з 13 вересня 1875 року працював у якості стажера (Supplent) в реальній вищій гімназії в м. Кааден, а з вересня 1877 р. вчителем реальної гімназії в Крумау. З 2 липня 1877 року був допущений до викладання у вищій гімназії.

20 лютого 1878 року у Празькому університеті Карлу Тумлірцу було присуджено ступінь доктора філософії, а з 21 червня 1879 року обіймав посаду професора реальної гімназії в м. Сміхові. У липня 1880 р. було присуджено вчене звання – професор німецької мови і літератури для вищих гімназій.

З 4 вересня 1884 року працював професором державної гімназії другого округу у Відні.

З 1886 року до 1892 року був відповідальним за редакцію журналу "Mittelschule", а з 1890 головним редактором цього журналу.

З 1881 року К.Тумлірц обіймав посаду професора державної гімназії II округу у Відні.

За розпорядженням кайзера 6 липня 1892 року К.Тумлірц був призначений виконувати обов'язки директора державної гімназії в м.Чернівці.

На посаді професора К.Тумлірц поєднав літературно-письменницьку з навчально-методичною діяльністю.

З 1 жовтня 1894 року до жовтня 1905 р. виконував функції Крайового шкільного інспектора Буковини. З цієї посади він був направлений до Краєвої шкільної ради в м.Грац [10, с.220].

У цей період К.Тумлірц надзвичайно плідно працював як науковець. Він брав активну участь в розробці нових, на той час, прийомів щодо навчання німецької мови українськомовними і румунськомовними учнями. Свої методичні ідеї автор описував спочатку в педагогічних виданнях, а згодом їх втілював у підручник з німецької мови для початкових шкіл.

Оглянувши основні біографічні відомості, перейдемо до

аналізу педагогічної діяльності К.Тумлірца та використання його методичних ідей у процесі навчання німецької мови на Буковині.

Перш за все, хотілося б підкреслити, що проф. К.Тумлірц був прихильником прямого методу НІМ, на перший план в якому висувалася практична мета – навчання усного мовлення, що давало учням швидке, хоч і не цілком правильне, значною мірою обмежене володіння ІМ, а саме – можливість усно спілкуватися з іноземцями в межах невеликого діалогу. Прибічники цього методу передбачали, що дитина, яка вивчає ІМ, не знає ні перекладу, ні граматики, вона просто чує мову і намагається її наслідувати мало забезпечити отримання добрих результатів. Звідси випливає, що під час НІМ слід уникати перекладу й граматики; учень повинен чути чужу мову, намагатися її наслідувати і у такий спосіб можливо оволодіти усним мовленням. Через це, у процесі навчання користувалися виключно ІМ; учитель мав з першого ж уроку рішуче відмовитися від застосування рідної мови, замінивши її мимікою, жестами, малюнками, синонімами, антонімами тощо. Щоб повторювати за вчителем, від учня вимагалось велике напруження уваги і сил. Утім, незважаючи на недоліки, прямий метод набув великого поширення, зокрема, в буковинських школах тих часів, які мали відповідати новій меті, зумовленій реаліями суспільного розвитку.

Свої методичні ідеї, досвід роботи щодо навчання німецької мови К.Тумлірц описував у статтях тогочасних педагогічних видань. Укладені автором підручники з німецької мови користувалися великою популярністю на всій території Австро-Угорщини і були в переліку рекомендованих Міністерством віросповідань і освіти. Автор, як уже говорилося, був прихильником прямого методу НІМ, тому його нові прийоми у НІМ часто обговорювалися на шпальтах педагогічних видань, які мали як своїх прихильників, так і опонентів.

Розпочнемо аналіз навчально-методичних праць в хронологічному порядку, а саме зі статті "Sprechübungen in der deutschen Sprache an Volksschulen mit anderer Unterrichtssprache" у педагогічному виданні "Bukowiner Schule. Zeitschrift für das Volksschulwesen" 1904 року, в якій К. Тумлірц зауважував, що часто можна помітити людей, які, потрапивши в іншомовне середовище, за надзвичайно короткий час спочатку розуміють ІМ, а пізніше вчать нею розмовляти, не отримуючи при цьому цілеспрямованої методичної вказівки. Вони вчать мову, словами автора, "від себе" [9, с.3]. На Буковині, повідомляв автор, часто можна спостерігати, як при надзвичайній мовній обдарованості румунського й рутенського (українського) населення навіть неграмотні швидко та легко вивчали німецьку і польську мови, якщо вони потрапили в німецьке або польське мовне оточення. Звичайно, спочатку ні обсяг, ні глибина їхнього розуміння чужої мови не були особливо великі, але цього вистачало для того, щоб у повсякденному житті розуміти, про що говориться, і вміти порозумітися зі співрозмовниками. Адже кількість слів і зворотів, які були в арсеналі учня у межах повсякденного спілкування, аж ніяк не визначальна. Для школи, радив автор, був би прийнятний такий метод навчання, згідно з яким учні могли б спілкуватися ІМ, нехай навіть в обмеженому обсязі, перш ніж вони зможуть зрозуміти граматичний матеріал. НІМ повинно будуватися на сприйнятті на слух і постійному говорінні, що створювало умови інтенсивної роботи, безперервного повторення і тренуванню. Такий метод повинен був враховувати: 1) обсяг лексики, яка постійно збільшувалася; 2) правильність використання граматики, в якій цей запас слів використовувався; 3) говоріння ІМ, яке передбачало розмовні теми, пов'язані з повсякденним життям [9, с.4]. Автор звертав увагу на те, що вибір лексики повинен визначатися оточуючими речами, оскільки вони були основою кожної мови. Звичайні мовні звороти і сполучення необхідні кожному, хто хоче володіти по-

бутовою мовою, яка функціонує у вигляді питань і відповідей, коротких наказів і доручень, стислих повідомлень. Важливим для НІМ, на думку К.Тумлірца, мало використання наочності (настінні малюнки, предмети тощо). Якщо вчитель не мав унаочнення, тоді він вимовляв нове слово чи речення рідною мовою, а потім ІМ. Те, що дитина почула і про що вона говорить, повинно стояти перед її очима, щоб вона мимовільно пов'язувала кожне слово з предметом, який це слово означає і одночасно бачила зображений процес. Легкість сприйняття навчального матеріалу залежала також від форм навчання. Найбільш прийнятною формою викладу навчального матеріалу було наслідування учнями мовних зразків учителя. Наприклад, учитель іде з дітьми по дорозі і питає їх про те чи інше, а вони йому дають відповідь. У такий спосіб вчитель надавав мовним вправам інсценування життя, що приваблювало дітей. Це уможливило інтенсивну зайнятість учнів і використання ІМ у повсякденному житті. Порядок викладення навчального матеріалу базувався також на комплексі вправ. До кожного комплексу вправ подавалися три розмовні вправи. Перша слугувала репродукцією почутого й була мнемонічним прийомом для усної передачі змісту почутого. Друга вправа формувала навички і вміння побудувати запитання у флексивній (з опорою на формально-граматичну побудову і функціонування слів у мові) формі до почутого. Вона мала на меті викликати в учнів інтерес до граматики, яку потрібно було подавати на вищому ступені.

Третій вид вправ слугував повторенню й узагальненню вивченого досі мовного матеріалу. Для того, щоб уникнути одноманітності під час повторення навчального матеріалу, необхідно було: спочатку повторити зміст останньої теми; поділити граматичні вправи між учнями в такий спосіб, щоб А розповідав текст, Б відмінював слова першої особи, В – другої, Г – третьої особи, тобто щоб до роботи на уроці були залучені всі учні. Мовні вирази, сполучення вивчалися у взаємозв'язку з граматичними формами і при частому повторенні ставали звичними для учнів. Нові слова потрібно було повторювати й вимовляти чітко за вчителем доти, поки вони не запам'ятають їх напам'ять. Після цього учитель повільно вимовляв ціле речення й перекладав його рідною мовою, рекомендував робити те ж саме учням. Згодом речення ІМ вимовлялося хором усім класом. Решта речень вивчалися в такий самий спосіб. На наступному уроці вчитель ставив учням запитання до вивченого тексту, на які ті повинні були вміти правильно відповідати. Чим жвавіше й енергійніше проводилися такі розмовні вправи, тим швидше учні мали розвивати навички усного мовлення [9, с.9-10].

В статті (1913 р.) К.Тумлірц зосереджував увагу на навчанні фонетичного матеріалу підкреслював також, що вивчення звуків і складів пов'язане з навчанням орфографії у процесі її навчання розвивалося спостереження і самоорієнтування. Принцип роботи кожного заняття з орфографії був такий: спочатку подавалося те, що відповідало правилам і часто зустрічалося, пізніше - те, що відхилялося від норм і зустрічалося рідше. Для закріплення навичок правопису автор пропонував поділяти слова на групи з однаковим коренем, префіксом тощо [8, с.109-111].

К.Тумлірц був впевнений в тому, що НІМ базується на спостереженні, що пробуджувало інтерес до мовних явищ, прокладало шлях до розуміння закономірностей розвитку мови. Він підкреслював, що говоріння – вияв внутрішніх процесів, воно встановлює зв'язок між тим, що дитина сприймає, думає, відчуває і відтворює під час говоріння. При цьому учень отримував знання з граматики за допомогою усного мовлення. Тобто граматику розглядалася не як сукупність застиглих правил, а як набута безпосередньо зі світоглядом й досвідом дітей скарбниця мовних явищ [8, с.109-111].

Отже, К.Тумлірц рекомендував навчати усного мовлення з урахуванням правил граматики, що не підтримували більшість засновників прямого методу НІМ. Мовні явища вивчалися не тільки у процесі говоріння, як пропагували основоположники прямого методу, а шляхом формування граматичних навичок і вмінь за допомогою виконання комплексу вправ, інсценування, створення різних розмовних ситуацій, які сприяли правильному застосуванню певних граматичних конструкцій. Головною метою автора було навчити учнів розмовляти ІМ. При цьому він вважав одним із головних прийомів НІМ попереднє сприйняття мови на

слух та інтенсивне говоріння. Для пояснення значення лексичних одиниць автором рекомендувалося використовувати різноманітне унаочнення і переклад рідною мовою. Педагог пропонував організувати навчальний процес з активною участю всіх учнів. Така організація НІМ була однією з визначальних особливостей використання нового методу НІМ.

Продовжимо аналіз навчально-методичної діяльності К.Тумлірца, а саме різні точки зору на його підручник, який набув широкого резонансу в педагогічних виданнях того часу.

Зокрема, мова йде про укладений підручник автора з німецької мови для народних шкіл 1908 р., виданого у Відні та схваленого комісією Міністерства віровизначень і освіти Австро-Угорщини. Так, у педагогічному виданні "Каменярі" Ч. З. 1909 р. було сказано, що підручник К.Тумлірца кращий, ніж попередні, але не придатний для українських і румунських шкіл та вказані такі недоліки: недостатня кількість текстів для читання; друкарські огріхи у вправах для письма; навчальний матеріал не враховував вікові особливості учнів; вислови, які були використані в підручнику не завжди мали відповідник у рідній мові школярів; окремі ілюстрації не цілком відповідали надписам під ними тощо.

Автор критичної статті звертається до Крайової Шкільної Ради Буковини з вимогою про те, що впровадження будь-якого підручника в навчальний процес повинно спочатку обговорюватися на учительських конференціях, де вчителі мали висловлювати думку про придатність або непридатність певного підручника для використання його у процесі навчання [1, с.3-4].

Втім, за даними архівних джерел, підручник К.Тумлірца був предметом обговорення на засіданні повітових (окружних) шкільних рад, зокрема Вижницького шкільного повіту, в якому з приводу цього ж підручника були висловлені такі міркування.

Доповідач Антон Сенюк стверджує, що існуючий підручник "Німецький учебник" Рота-Глібовського є доволі відомим і містить велику кількість недоліків. Підручник спрямований більше на індивідуальне домашнє вивчення, ніж на класні заняття. Саме тому, до його використання можна приступити лише після пірвоку навчання німецької мови. Натомість, підручник д-ра Тумлірца дозволяє вже з першої лекції працювати з мовним матеріалом. Підручник написаний латиницею. Перша частина підручника містить 52 лекції. Друга частина є фактично закріпленням вивченого матеріалу першої, однак все написане, що повторює першу частину, подано німецькою мовою. Окремою частиною додається "читанка". Антон Сенюк відмічає, що в підручнику не вистачає перекладів і словника, оскільки автор книги є прихильником методики школи Берліца (Berlitzschoolsche). Втім, доповідач рекомендує членам конференції схвалити цей підручник для вивчення німецької мови в українських початкових школах.

Необхідно відмітити, що згідно з рекомендаціями вчителів шкіл інших повітів цей підручник не було рекомендовано для навчання по ньому німецької мови в початкових школах з румунською мовою викладання [4].

У статті О. Поповича, присвяченій підручнику К.Тумлірца повідомляється, що недоліки, які були вказані у статті невідомого критика ("Каменярі", Ч. З. 1909 р.), не відповідають дійсності. Практика роботи з підручником німецької мови К.Тумлірца показала кращі успіхи, ніж робота з "попереднім" підручником. Автор статті стверджує, що критик у "Каменярах" не зрозумів положень нового методу, тому його міркування не справедливі, оскільки впровадження в навчальний процес будь-чого "нового" є завжди складнішим, ніж робота "по-старому" [3, с.3].

Остап Попович переконаний, що підручник К.Тумлірца укладений методично грамотно, відповідає навчальному плану. Методичними засадами, якими керувався автор під час укладання книги було навчити учнів мислити чужою мовою. Автор статті нагадує, що свої рекомендації для роботи з цим підручником К. Тумлірц описував ще в 1904 році у педагогічному журналі "Bukowiner Schule (1904 р.)" та підкреслює необхідність використання таких методичних ідей як створення "штучного німецькомовного оточення", "сприйняття мови на слух", "розвиток говоріння", "звернення уваги на фонетичну сторону ІМ". Щодо упорядкування навчального матеріалу автор статті відмічає її логічну послідовність, а саме на початку навчання німецької мови використання тем по-

бутового характеру: оточення дитини, родина, дім тощо. Лексичні одиниці, відмічає О. Попович, подані в підручнику від легших до важчих кількісно зростає, а зміст тестів поступово розширюється і поглиблюється. Найважчим у підручнику, на думку автора статті, є тлумачення незнайомих слів без допомоги рідної мови. Ключами незнайомих слів у підручнику слугують зображення, малюнки. Відсутність вправ на переклад, Остап Попович пояснює тим, що в процесі його здійснення учні намагаються перекласти речення дослівно, а не передавати зміст цілого речення. З першої ж сторінки підручника, підкреслює автор, подані вправи для навчання вимови і граматики, читання й письма, що є важливими складовими для навчання німецької мови [3, с.4].

У статті В.Кукелки "Як поступати при науці VI-ої частини німецького учебника Д-ра Еумпліржа "Aus dem Leben des Kindes" (у назві збережено мову оригіналу) даються рекомендації як працювати з підручником К.Тумлірца та скільки відводити годин на опрацювання кожної теми. Автор статті відмічає необхідність використання діалогів побутового характеру для навчання чужої мови, які розвивають пам'ять і уможливають повторювати мовний матеріал, що присутнє у вищезгаданій книзі. Автор статті також підкреслює необхідність враховувати індивідуальні здібності учнів, що покращує результати навчання ІМ [2, с.162-165].

Таким чином, методичні ідеї К.Тумлірца, які були впроваджені у процес навчання німецької мови мали велике значення для розвитку методики навчання німецької мови на Буковині. К.Тумлірц був першим на Буковині, хто уклав підручник з німецької мови для народних шкіл, який був спрямований на навчання говоріння, а

розроблені ним вправи сприяли розвитку і формуванню навичок і вмінь читання, письма, говоріння ІМ. Свої методичні ідеї він опублікував у 1904 р. і лише згодом у 1908 р. вийшов його підручник, який вміщав ті прийоми роботи, з якими автор ділився на сторінках педагогічних видань. Недаремно, підручник отримав дозвіл на його видання і використання у молодших школах від окружних шкільних рад, Крайової шкільної ради Буковини та Міністерства віросповідань і освіти Австро-Угорщини. Опонентам, які виступали проти його використання, дійсно важко було відмовитися від старих прийомів роботи перекладних методів (граматико-перекладного, текстуально-перекладного) і перейти до нового, хоча, як відомо, прямий метод мав багато своїх недоліків, але все ж основними його заслугами було навчання говоріння ІМ, звернення уваги на фонетичну сторону мови, використання вербальної та невербальної наочності тощо, що було використано у підручнику К.Тумлірца з німецької мови для народних шкіл.

Хотілося б також відмітити, що К.Тумлірц, будучи палким прихильником прямого методу НІМ, не підтримував всі його канони, як і більшість західноукраїнських вчителів ІМ, як видно зі статті 1904 року (мова йде про навчання граматичного матеріалу), а намагався пристосувати їх до умов навчання та врахувати специфіку регіону.

Перспективою для подальших наукових пошуків може стати дослідження навчально-методичної і наукової діяльності К.Тумлірца з 1913, яку він продовжив поза межами території західноукраїнських земель.

Література та джерела

1. Кілька слів про новозапроваджений німецький учебник д-ра Тумлірца // Каменярі. – Чернівці, 1909. – Ч. 3. – С. 3-4.
2. Кукелка В. Як належить поступати при науці IV-ої частини німецького учебника Д-ра Тумпліржа "Aus dem Leben des Kindes" // Bukowiner Schule. Zeitschrift für das Volksschulwesen. – Czernowitz, 1911. – II Heft, VIII Jahrgang, – S. 162-165.
3. Попович О. Німецький учебник др. Тумлірца / Остап Попович // Каменярі. – 1909. – 10 червня. – С. 3-4.
4. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО), Фонд 211. Спр. 9648, оп. 1. Листування з повітовими шкільними радами Буковини щодо видання німецького підручника викладачем Карлом Тумлірцем 1908 р., арк. 39-47.
5. Tumlirz K. Beiträge zur deutschen Sprachlehre / Karl Tumlirz // Bukowiner Schule. Zeitschrift für das Volksschulwesen. – 1905. – 1 Heft. II. Jahrgang. – S. 2-8; 2 Heft. II. Jahrgang. – S. 66-72.
6. Tumlirz K. Deutsche Sprachlehre für Mittelschulen / Karl Tumlirz. – Wien: Verlag von F. Tempsky, 1910. – 147 S.
7. Tumlirz K. Die ersten Sprechübungen in der deutschen Sprachen an nichtdeutschen Volksschulen / Karl Tumlirz // Bukowiner Schule. Zeitschrift für das Volksschulwesen. – 1905. – 2 Heft. II. Jahrgang. – S. 129-137.
8. Tumlirz K. Erstes deutsches Sprachbuch / Karl Tumlirz // Bukowiner Schule. Zeitschrift für das Volksschulwesen. Bücher und Zeitungen. – Czernowitz. – 1913. – II Heft, X Jahrgang, S. 109-111.
9. Tumlirz K. Sprechübungen in der deutschen Sprache an Volksschulen mit anderer Unterrichtssprache / Karl Tumlirz // Bukowiner Schule. Zeitschrift für das Volksschulwesen. – Czernowitz, 1904. – 3 Heft, 1 Jahrgang – S. 1-10, 2 Heft, 1 Jahrgang. – S. 65-71, 5 Heft, 1 Jahrgang. – S. 129-134.
10. Wurzer R. Festschrift zur Hunderjtährigen Gedenkfeier der Gründung des Gymnasiums / K.Wurzer. – Czernowitz: Universitätsbuchdruckerei (J. Mucha), 1909. – 286 S.

В статтє подані автобіографічні данніє Карла Тумлірца. Проаналізовані научніє труді автора, которіє касаються методіки обученія немецкого языка украиноязычними учениками на Буковинє (вторая половина XIX – первая половина XX вв.). Представлены разные точки зрения педагогов тех времен на учебник немецкого языка Карла Тумлірца для учеников младших классов. Раскрыто использование методических идей Карла Тумлірца в процессе реализации прямого метода обучения иностранным языкам на Буковинє (вторая половина XIX – первая половина XX вв.).

Ключевые слова: Карл Тумлірц, прямой метод, немецкий язык.

The author of the article has presented the biographical data about Karl Tumlirz. We have analyzed scientific papers relating to methods of teaching of German to the Ukrainian secondary school pupils in Bukovina (2nd half of the 19th century – 1st half of the 20th century). We have provided various points of view of pedagogues on the German textbook written by Karl Tumlirz for the primary school pupils. We have also revealed the use of methodological ideas of Karl Tumlirz in the implementation of the direct method of teaching foreign languages in Bukovina (2nd half of the 19th century – 1st half of the 20th century).

Key words: Karl Tumlirz, direct method, German.